

תרבות

באמצע הקו

הגעגועים לידיד הנפש שלו, המחזאי סמואל בקט. השינה על מדרגות הלובר בביקור הראשון בפאריס. הגסות של המילייה האמנותי הישראלי. שיחות עם אביגדור אריכא במלאות לו 80 חלק שני

ליסה פרץ | פאריס

01 במאי 2009

• אחרי האור: שיחות עם אביגדור אריכא. חלק ראשון

כשהתהייה "מנין יוצאים הציורים האלה?" מתגנבת אל המחשבה, העין נודדת מאליה אל האצבעות. באלו של אביגדור אריכא אי אפשר לטעות: הן של צייר לכל דבר ועניין. מדובר באצבעות ארוכות, דקיקות, שקופות, מגוידות, פרקיהן בולטים במיוחד, עדות לכך שרשמו תפוקה מאומצת ורבת שנים.

אלא שבשנותיו הראשונות בישראל, אצבעותיו של אריכא ידעו הוויה כפולה, שלא לומר סותרת: רוח לצד אדמה. חיי נחלקו בין העבודה הקשה בקיבוץ מעלה החמישה לבין לימודי האמנות בבצלאל. בראיון נרחב שהתפרסם עמו ב"ניו יורקר" בסוף שנות ה-80 הוא דיבר על הכפילות הזאת בחייו: "... הקיבוץ היה סלע חשוף, וכל האדמה היתה למטה בעמק, בגלל הסחף. העלינו את האדמה בחזרה למעלה ועשינו טרסות. היה לי מזל שלמדתי ליהנות לא רק מהעבודה הקשה - מה שאפשר לבנות בעבודה קשה וההנאה שבהתגברות על מכשולים - אלא גם מכל מה שקשור באדמה. בית הספר היה לא רחוק מהקיבוץ ואפשר לומר שחוויתי מעין אתונה וספרטה: חיי נחלקו בין האמנות לעבודה, בדיוק כפי שהם נחלקים היום בין האמנות לבין הכתיבה על תולדות האמנות".

61 שנה חלפו מאז והוא עדיין זוכר את התהום שהיתה פעורה בין הקיבוץ לאקדמיה. "זה היה מקום פרימיטיווי מבחינת החומר האנושי. לי אישית לא היה עם מי לדבר שם, אבל לחברי הקיבוץ תמיד היה

מישהו לדבר עליו. במשך חמש שנים שחייתי שם ידעתי בעיקר דיכאון ובדידות".

בצלאל היה למקום מפלט. ביומו הראשון ללימודים הוא נכנס בשערי בית הספר חדור התלהבות, מוכן ומזומן לעולם החדש שעומד להתגלות אליו. בשנים שאריכא למד בו, 1946-1948, היה בית הספר מובלעת מתקדמת וקוסמופוליטית מוקפת ישימון תרבותי, ספוגה ברוח הבאוהאוס בזכות המורים שהיו חניכים טריים של האסכולה. אחד מהם היה מרדכי ארדון.

ציור ביום חם, 1991

"תביני איזה מורה מצוין הוא היה: הוא ראה שאני רושם טוב ומהר, אז הוא נתן לי דף נייר גדול - עדיין יש לי אותו באיזשהו מקום - ואמר לי, 'תרשום כל השבוע את הדומם הזה, כמו סזאן, בלי למחוק'. במשך שבוע ציירתי על אותו נייר את אותו אובייקט מבלי למחוק. הוא היה עומד בכיתה ועושה הצגות, מורה מאוד תיאטרלי. והיה כמובן יצחק איזידור אשהיים. אח, איזה מורה נפלא! הוא דיבר צרפתית וגרמנית, עברית הוא בקושי ידע. הוא אמר לי משפט שאני זוכר אותו עד היום: 'שים לב, כשאתה עושה קו, אתה צריך לחשוב שאולי תמות באמצע ולכן הקו חייב להיות מושלם'. כשחזרתי מפאריס, התגוררתי בשכנות אליו בשיכון רסקו ונפגשנו הרבה. אני זוכר בגעגועים את השיחות שלנו. כמה הוא היה מדוכא אחרי מלחמת ששת הימים. טיילנו ברחובות העיר העתיקה וכולם היו בשיכון חושים. הוא הצביע על האנשים ואמר לי 'תראה, הרן פולק', 'עם האדונים' בגרמנית, כמו שהנאצים אמרו על עצמם. הוא מת זמן קצר אחרי המלחמה".

רציתי לראות הכל

בספטמבר 1949 נסע אריכא לפאריס. עליית הנוער העניקה לו מלגה, שבאמצעותה מימן את לימודיו בבית הספר לאמנות אקול דה בוזאר. במקביל למד פילוסופיה בסורבון.

הדבר הראשון שעשה עם רדתו מהאונייה, אחרי חמישה ימי הפלגה במחלקה השלישית, היה להתייצב בשערי הלובר. "אלא שהשעה

היתה שבע וחצי בבוקר והמוזיאון היה סגור. משום שהייתי עייף ומותש כל כך, נרדמתי על מדרגות הכניסה", הוא נזכר. "בעשר בבוקר, עם פתיחת השערים, השומר העיר אותי. מיד הסתערתי פנימה. רציתי לראות הכל. התמונה הראשונה שהופיעה אל מול עיני היתה של ברויגל".

על הצימאון הגדול לאמנות שאיפין את שנות הלימודים הראשונות בפאריס הוא סיפר למרדכי עומר בשיחה שהופיעה בפתח הקטלוג שליווה את תערוכת הרטרופקטיווה שלו במוזיאון תל אביב ב-1998: "... הייתי מבולבל מכל הרשמים האלה, ועבר זמן רב עד שהם התיישבו אצלי במקומם... התרגשתי מהם (מהאוריגינלים האימפרסיוניסטיים, ל"פ) מאוד. אך באותו הזמן הלכתי לאקול דה בוזאר ולמדתי שם פרסקו, טכניקה שלא השתמשתי בה מעולם... ממה שראיתי בלובר, אהבתי את אוצ'לו ואת ג'וטו. הם היו אהובים עלי יותר מכל. עדיין לא הגעתי למאה ה-17, ואת גדולתו של פוסן גיליתי רק ב-1960".

בזמן ההוא, אותו נער נרגש לא ידע שברבות השנים יקנה לו מעמד בלובר: מעבר לכך שעבודותיו כלולות באוסף המוזיאון, שהוא נשא הרצאות במקום ואף אצר בו תערוכות, היו לו מהלכים במועצת "החברה של ידידי הלובר", שכן נמנה עם חברי ועדת הרכישות, הצייר הראשון מאז אדואר ויאר.

ד"ר שפיצר בלי חולצה

שובו לישראל בשנת 1951 זימן לו את אחת ההיכריות המשמעותיות בחייו. ד"ר משה שפיצר היה מאייר, גרפיקאי, מו"ל, ביבליופיל וטיפוגרף. בין השאר סייע בפיתוח האותיות "בצלאל", "רוממה", "ידוד" ו"הצבי" וערך מחקרים היסטוריים ומעשיים על עיצוב אותיות עבריות. עם סיום לימודיו באוניברסיטאות בברלין ופרנקפורט, שם שימש עוזר מחקר של מרטין בובר, התמנה למנהלה הראשון של הוצאת שוקן בגרמניה. הוא הכיר מקרוב את אלזה לסקר שילר, אורי צבי גרינברג, ברטולט ברכט, רבינדרנת טאגור, ש"י עגנון ופרנץ קפקא, ואף פירסם את ספריהם של השניים האחרונים. איש אשכולות, בקיא במדעים

הקלאסיים, הגרמניים והסלאוויים, במדעי היהדות והמזרח, ובעל שלושה תוארי דוקטור: בפילוסופיה, בסנסקריט ובטיבטית. בשנת 1940 הקים את "תרשיש", שהתמחתה בהוצאה לאור של ספרות מופת מתורגמת ממיטב הספרות הקלאסית העולמית. בחסותו ובעידודו החל אריכא לאייר ספרים, בין השאר את "קורנט" של רילקה, "דון קיחוטה" של סרוואנטס, "כלב חצות" ו"שירה" של ש"י עגנון, "נפשות מתות" של גוגול, "נחש הנחושת" של ט' כרמי, "חולות הזהב" של בנימין תמוז ו"הזקן והים" של ארנסט המינגווי.

ד"ר משה שפיצר ביום חם, 1977

"הוא השפיע על חיי, כמו שסמואל בקט השפיע עליהם", מסביר אריכא. "הגעתי אל עורך הוצאת דביר עם האילוסטרציות שלי. הוא הניח בידי מכתב ואמר לי לפנות אל ד"ר משה שפיצר, אולי יהיה לו עניין בהן. אז טילפנתי אל ד"ר שפיצר - מאז ומעולם פניתי אליו כך - והוא אמר לי, 'בוא אלי בשעות הצהריים, ואל תישאר יותר מדי, כיוון שיש לי רק חצי שעה'. הגעתי אליו והראיתי לו את האילוסטרציות. הוא מיד אמר, 'כן, הן מעניינות אותי, יש לי תרגום ונוציא את זה'. אחרי שיחה ארוכה מאוד, נפרדנו בשעות הערב, הוא כבר שכח שהיתה לו בשבילי רק חצי שעה".

הוא הנציח את ד"ר שפיצר בשני רישומים ובציור שמן, שצויר בחודש יולי 1977. בתמונה זו נראה הדוקטור המכובד כשלפלג גופו העליון גופייה לבנה בלבד, לחייו סמוקות, משקפיים בעלי מסגרת שחורה עבה נעוצים על חוטמו ומבטו חמור הסבר פונה שמאלה. כל ישות אומרת נטע זר בכבשן הלוונט. הפורטרט צויר במשכנות שאננים בירושלים ביום חם כל כך, שלא הותר לו ברירה אלא לפשוט את חולצתו. בכל ראיון עמו אריכא חוזר ומספר בד"ר שפיצר כדמות האינטלקטואלית המכוננת בחייו. גם בראיון ל"ניו יורקר": "הוא היה חכם, שלו ונשגב ונשאר תינוק כל חייו - תמים, נלהב, תמיד תפרן גמור. פעם הוצפה דירת המרתף שלו בירושלים - המים הגיעו עד לקרסוליו - ואמרתי לו, 'בבקשה, ד"ר שפיצר, תמכור את הציור של קל"י שיש ברשותך ותקנה בית'. הוא אמר, 'למה לי בית אם אין לי קל"י לתלות בו?'"

יין טוב והרבה ארוגולה

מעבר לדלת הסגורה של הסטודיו נשמע קול טיפוף צעדיה של אן, אשתו של אריכא. זה עתה סיימה את שיעורי הבית שלה בלטינית - שפה שהתחילה ללמוד בשיעורים פרטיים לפני כשלושה חודשים - ועכשיו היא עושה דרכה אל המטבח, להתחיל בהכנת ארוחת הצהריים.

הבית מלא בנוכחותה, בעיקר הקירות, שעליהם תלויים כמה מהדיוקנאות היפים ביותר שצייר אותה בעלה לאורך השנים. הוא הנציח אותה מלפנים, מאחור, עומדת, יושבת או שוכבת, בעיניה קבוע תמיד אותו מבט מרוחק. אלא שלא רק שם, גם על שידה הניצבת ליד דלת הכניסה מונחת פיסה ממנה: כחצי תריסר כובעי נשים, בשלל צבעים וצורות, סדורים עליה זה לצד זה. כובעים אלו מצאו את דרכם אל הקנווס של אריכא, אם על ראשה של אן ואם כאובייקטים, למשל ב"ארבעה סוגי כובעים". מדובר בציור שמן משנת 1993, ובמרכזו ארבעה כובעים מחומרים שונים - כל אחד מהם מתאים לעונה אחרת: צמר, לבד, קטיפה ופרווה - ציור שהוא מזיגה מושלמת בין קומפוזיציה דלילה לבין צבעוניות בשרנית.

סמואל בקט יושב עם סיגר, 1970

אן נראית בדיוק כפי שנלכדה במכחולו של אריכא בעשרות ציורים: היא נושאת על ראשה בגאווה, כמעין טורבן, רעמה שחורה פרועה החתוכה עד קו תנוכי האוזניים, שפתיה מלאות ומעט משתרבבות ועיניה עגולות וגדולות במיוחד. אם יש הבדל בכל זאת, הרי אלו מידותיה: בציורים היא נראית אשה דמוית אמזונה - בעלת טורסו ארוך וידיים ורגליים לא נגמרות - ואילו בחיים היא קטנה למדי.

השעה אחת בצהריים, ובבית אריכא, בדיוק בזמן הזה, נוהגים לאכול ארוחת צהריים קלה. אנחנו מסבים אל שולחן עגול לבן בחדר האוכל, הסמוך למטבח. מרפסת קטנה מסתעפת מתוך החדר הזה, כך שהוא חמים ומואר. אן מגישה אל השולחן בקבוק יין לבן, פרוסות בגט, גבינות קשות, נקניק כהה וסלט חצילים שקנתה יום קודם לכן במעדנייה יוונית. ויש גם בתפריט עלי ארוגולה, הרבה עלי ארוגולה.

מתברר שאריכא אוהב מאוד רוקט. הוא עורם אל צלחתו כמות נכבדת ואוכל אותה בתיאבון בריא. דומה כי על אף מצב בריאותו הפגיע, התענוגות הקטנים שמזמנים החיים עדיין מותירים אותו ערני ודרוך: יין טוב, מתאבנים משובחים, מראהו של נוף המשתקף מחלון חדר האוכל, צמח שניצניו מצויים בשיא פריחתם.

במעמד שכזה, השיחה באופן טבעי גולשת אל מחוזות הסמול טוק. אביגדור ליברמן, אופיה ההולך ומתחרד של ירושלים, מתכונים, כתיבה וחגיגות המאה לתל אביב. מרתק לראות כיצד הזוג מתנהל. בדבר אחד אי אפשר לטעות - הם חולקים 40 ומשהו שנות זוגיות: היא מתחילה משפט, הוא מסיים אותו ולהיפך. לעולם לא ייכנסו זה לדברי זה וכמובן, כמעט אף פעם לא יסכימו ביניהם. כולל על חצילים שרופים, שהוא טוען שזה בכלל מאכל טורקי והיא משוכנעת שיווני.

בקט מבקר בחלומות

וישנו עוד אדם בבית, נוכח נפקד: המחזאי, הסופר וחתי פרס נובל לספרות, סמואל בקט, מי שהיה חברו הקרוב ביותר של אריכא, משנת 1956 ועד מותו ב-1989. חברות ארוכת שנים זו הפרתה את שני הצדדים: בקט כתב טקסטים לספרים על אודות אריכא, זה מצדו תרם למחזותיו וספריו של חברו רישומים והדפסים. בשנת 1976 קיבלה חברותם צביון פומבי כשלהרגל יום הולדתו ה-70 של בקט הוצגה במוזיאון ויקטוריה ואלברט בלונדון תערוכה בת 26 דיוקנאות שלו שצייר אריכא בין השנים 1956 ל-1975 (אוצר: מרדכי עומר).

אחרי הביקור במרפאת העיניים, 1979

על פי הרישומים שרשם אריכא את בקט - הוא מעולם לא צייר אותו בשמן, מכיוון שלא רצה לייגע אותו בישיבה ארוכה - ניתן להתרשם כי בראש ובראשונה זו היתה חברות אינטימית: הנה הוא משחק שחמט עם בתו של אריכא, נגה, מעשן סיגר, מאזין למוסיקה או אווז בכוס יין.

ניכר באריכא הגעגוע לידיד הנפש שלו שהלך לעולמו לפני 20 שנה. הוא נמלא תוגה כשהוא מדבר עליו. "את בקט גיליתי בשטוקהולם, באותה תקופה הצגתי בה תערוכה. יום אחד נכנסתי לחנות ספרים

אליה היו מתנקזים כל האינטלקטואלים של העיר ומצאתי את 'מחכים לגודו'. זה עשה עלי רושם אדיר, בלתי יתואר. כשחזרתי לפאריס ב-1954, המחזה רץ בעיר במשך שנה. באותה התקופה היתה לי חברה, שחקנית צרפתייה, והיא הציעה שנלך לראות אותו. היא השיגה כרטיסים דרך הבמאי, שהיה חבר טוב שלה. הטקסט היה נפלא, אבל מי ששיחק את ולדימיר לא היה טוב. אחרי שהסתיימה ההצגה, הבמאי ביקש מאתנו להצטרף אליו אל מאחורי הקלעים. הוא אמר שבקט נמצא במקום. לא האמנתי לו. לא חשבתי שקיים אדם ששמו סמואל בקט, הייתי משוכנע שמדובר בפסוודונים. ובעודי אומר זאת לאיש שעומד מולי, חברתי בועטת ברגלי. לא הבנתי מה קרה לה. כשיצאנו היא אמרה לי, 'אתה כרגע דיברת עם מר בקט, אתה מבין את זה?' שלושה ימים לאחר מכן, פגשתי אותו אצל ידיד משותף, משורר צרפתי. איך שהוא נכנס בדלת, הוא אמר לי, 'הא, הנה אתה'. הוא היה כל כך מרוצה. הוא מיד התיישב לידי והתחלנו לדבר. בשלב מסוים נטשנו את הנוכחים ויצאנו לשוטט ברחובות, ככה עד שמונה בבוקר".

צינת קודם שבקט השפיע על חיך. באיזה אופן בדיוק?

"הוא לימד אותי את עקרון האתיקה שבאסתטיקה, שעליו מבוססת כל היצירה של בקט: כל משיכת מכחול חייבת להיות מוצדקת. ניקח לדוגמה את הציור שלפנינו: נסי להוריד ממנו פרט. זה בלתי אפשרי. כשפגשתי את בקט, הייתי בן 27, צעיר ממנו ב-23 שנים, ולקח לי הרבה זמן להבין ולהפנים את העיקרון הזה. הוא חיזק בי את הנטייה לצייר במכה אחת, לא לחזור אל הציור, לא לתקן. הוא, אגב, לא עבד ככה. הוא תיקן ותיקן, אבל כתיבה זה דבר אחר".

מה היה אופי המפגשים שלכם?

"התראינו לפחות פעם בשבוע. היינו נפגשים בבתי קפה, בבית שלו, בסטודיו שלי. נהגנו לדקלם זה באוזניו של זה שירים של גתה ודנטה. גם מוסיקה אהבנו לשמוע ביחד, בעיקר שוברט, היידן ובטהובן".

מה אתה חושב שאתה לימדת אותו?

אריכא מסתכל עלי בפליאה. "איזו מין שאלה זו? מה אני יכול ללמד אותו, מי אני בכלל? את יודעת, עד עצם היום הזה אני לא מבין למה הוא היה כל כך נחמד ונדיב כלפי. היה לי מזל גדול לפגוש באדם כמוהו. הוא הסיבה שנשארתי בפאריס, לא האור ולא שום דבר. כיוון שכשפגשתי אותו, ידעתי מיד שפגשתי אדם גדול. איך הייתי יכול לעזוב אדם כזה?

ארבעה סוגי כובעים, 1993

בקט מצדו לא רק גילה נדיבות כלפי רעהו, אלא גם רחש לו הערכה עמוקה. וכך הוא כתב בטקסט שהופיע בספר ושמו "אריכא" שראה אור בהוצאת הרמן הצרפתי: "לאורך התפתחותו האמנותית של אריכא, לא הפסקתי להעריך את חדות הראייה שלו, את הקו הבטוח של רישומו ואת יכולתו, שאין דומה לה, להקיף באחת את העבר ואת הבעיות המפסקות את משך הזמן. ייתכן שמשום ערנות כפולה זו, המוטמרת ומובלעת בעבודתו בעת ובעונה אחת, הוא במובן מסוים בודד בדרכו ההירואית" (מתוך "אמנות ישראלית בת זמננו - מקורות וזיקות", מרדכי עומר, הוצאת עם עובד/ארון ספרים יהודי).

יש לך חבר טוב שכזה היום?

"לא ולא. חוץ מזה, אחרי בקט, אין כלום. זה כמו להגיע אל האוורסט ולהישאר שם. הוא חסר לי נורא. הוא מבקר אותי ללא הפסקה בחלומותי".

כיצד הוא מופיע בחלומך?

"בשנים הראשונות אחרי מותו, הוא פקד אותי כל לילה. עכשיו אני לא זוכר כלום, המחלה הרסה לי את הזיכרון. הוא כבר לא מה שהיה פעם".

אנחנו מדפדפים בקטלוג, אחד מני רבים המצויים בספריית הסטודיו, ומתעכבים דקות ארוכות על ציור שמן ושמו "הכפית של סם". כפית כסף זעירה מונחת על בד לבן, המתגלה במבט מקרוב כתכריכים. את הכפית הזאת קיבל בקט עם הולדתו. כשנולדה בתו של אריכא, אלבה, הוא מונה לסנדקה ולפי המנהג, העניק לה אותה במתנה. לאריכא

נדרשה שנה לעכל את מות חברו ולבסוף, כשהבין שהוא איננו, הנציח את זכרו בתמונה פיוטית זו, מוצפת משמעויות של חיים ומוות.

שוביניזם ישראלי

בשלהי שנות ה-50 עזב אריכא את ישראל לטובת פאריס, לא לפני שביסס כאן מעמד של אמן מוערך. הסיבות כולן - האור, החברות האמיצה עם בקט, הקשרים שיצר, בין השאר עם אליקס דה רוטשילד, שהיתה לפטרונית שלו - לא הותירו בידו את הברירה אלא לעזוב את הארץ ולקבוע את מושבו בפאריס. בעזיבתו, גרע את עצמו ממצבת שחקני המפתח של האמנות הישראלית.

"סוג האמן שאני וסוג האמנות שלי לא היו יכולים להתקיים בישראל", הוא אומר. "כפי שלא יכולתי לשאת את הגסות של חברי הקיבוץ, כך לא יכולתי לסבול את הגסות שאיפיינה את האמנות בישראל, כל שכן את המילייה של האמנות וברשותך, אני לא אומר שמות. בארץ גילו כלפי שוביניזם נוראי. אם אתה חי בחוץ, אז אתה יורד. הם מבקשים ממך 'בוא תחיה אתנו, בוא תהיה אתנו'. איך אנשים יכולים לבוא בדרישות כאלה, אני לא מבין. אם נעקוב אחר ההיסטוריה של היישוב העברי בארץ ישראל נגלה שהיא קשורה בעבודות למוזרניזם. בכל חדר כאן היתה רפרודוקציה של ואן גוך, שום דבר מוקדם מזה. חוץ מזה, הפאנטיות של האוונגרד תואמת את הפנאטיות של השמאל, של היהדות האדוקה. זה אותו דבר. שהרי איך זה עובד? זה כמו כת: מי שלא מסכים לכל ההגדרות, זורקים אותו החוצה".

לידה מחדש

אביגדור אריכא נולד פעמיים בחייו כאדם חדש: בפעם הראשונה בשנת 1948, לאחר פציעתו בגבעת הקסטל, כשהגיח מחדר המתים כשנשמת אפו בו. בפעם השנייה, כשבשנת 1965 יצא למסע חיפושים של שבע שנים אחר הצופן הגנטי שלו כאמן. בתחילתה של אותה אודיסיאה עוד היה צייר מופשט בכל רמ"ח אבריו. בסופה נברא כצייר המצייר מן ההתבוננות.

הכפית של סם, 1990

אריכא מצייר כשגבו אל המודרניזם, שעליו יש לו רק מלים רעות לומר: שהוא שקע לתוך סדרה של אסטרטגיות, שהוא חסר ספונטניות, חזרה על מה שכבר היה, מניירה ותו לא. בשיחה עם יונה פישר שהתפרסמה בקטלוג של תערוכת הציורים שלו במוזיאון תל אביב ב-1998 הוא שטח את התחושות שליוו את ראשית התהליך: "היו לי משברים לפני כן, אבל לקרע הזה לא היה תקדים. באותו 10 במארס התחלתי להרגיש בבירור קרע וכיוון חדש. כבר ימים קודם לכן הרגשתי את סוף דרכי בהפשטה. הרגשתי כמעלה גירה אנוכית, הרגשתי גועל, כי לפתע פתאום נתחוויר לי שמה שצפיתי כ'שחרור צורות' מנקודת המבט שלי, לא היה אלא צורה אחת שחזרה על עצמה. באותו 10 במארס קמתי בבוקר עם כמיהה לרשום מן הטבע".

האם אתה חש שביזבזת זמן רב מדי על תקופת ההפשטה?

"לא. היא היתה הכרחית לי כאמן, שכן היא לימדה אותי את שפת הציור. לולא מונדריאן, לא הייתי מצייר את ציור נוף הרי יהודה שעומד כאן על הכן. למונדריאן אני חייב את הכל, את כל התפישה מן הקצה אל הקצה. בלעדיו אי אפשר לבנות משטח ציור".

מה שעזר לו אז בין השאר לחלץ מתוכו את הצייר המופשט זו התערוכה של קרוואג'ו שנפתחה באותו החודש בלובר, בעיקר "תחייתו של לזרוס". התמונה עוררה בו ריגוש פיסיו חריף, הד לתמורה שעדיין לא הבין אז שמתחוללת בו. זו שתהפוך אותו למי שהוא היום, למי שכנראה תמיד היה, עוד מיום היוולדו, צייר.

הצג עוד

מערכת | הנהלה | מדיניות פרטיות | תנאי שימוש | צרו קשר | רכשו מינוי | ביטול מינוי דיגיטלי | שאלות ותשובות | פרסמו אצלנו

חדשות, ידיעות מהארץ והעולם - הידיעות והחדשות בעיתון הארץ. סקופים, מאמרים, פרשנויות ותחקירי עומק באתר האיכותי בישראל
© כל הזכויות שמורות להוצאת עיתון הארץ בע"מ

כללי

אריאל הירשפלד | החיבור בין ש"י עגנון לאביגדור אריכא

כתיבתו של עגנון מתנגדת לכל האיוורים. כמעט

אריאל הירשפלד

27 במאי 2010

לרגל פתיחת התערוכה "כלב חוצות": איווריו של אביגדור אריכא לסיפור הכלב בלק מתוך "תמול שלשום" של ש"י עגנון. אוצר: מרדכי עומר. מ-27.5.2010 בבית עגנון בירושלים. ושלושים לפטירתו של אביגדור אריכא

הספר "כלב חוצות - פרשה קטנה של תמול שלשום, חיברה שמואל יוסף עגנון, עם עיטורים מאת אביגדור אריכא" בהוצאת תרשיש 1960, הוא אחד הספרים היפים ביותר שיצאו בתולדות הספר העברי בישראל. ספריו של עגנון במהדורת כתביו הראשונה (שוקן, ברלין תרצ"ד) היו מופת של עיצוב, וכל פרט בחומר ובצורה שלהם נותר כשיעור יחיד במינו על האפשרות לעצב וליצור ספר עברי מודרני שיהיה בעל איכות צורנית מובהקת ויתמודד עם אתגרי העיצוב של העולם הסובב אותו.

המו"לות הישראלית, והוצאת שוקן בכלל זה, לא עמדה כמעט ברמה שהציבה המהדורה ההיא. וגם צורת המהדורות המאוחרות יותר של כתבי עגנון, הן אלה שיצאו עוד בחייו ובעיקר אלה שיצאו אחר מותו, הידרדרו והלכו, עד שהאחרונה, בכריכה רכה, העמידה על המדף את אחד העיצובים החובבניים והעלובים ביותר, המדביקה על הכתבים הללו כל שגיאה תפיסתית וכל סטריאוטיפ שטחי שניתן לטפול עליהם.

הוצאת תרשיש של משה שפיצר, שנוסדה בירושלים ב-1939 היא היוצא-דופן המפורסם בכלל הזה, ולא במקרה: שפיצר היה מעצב מחונן והוא היה מנהלה של הוצאת שוקן בגרמניה והיה מן העומדים מאחורי מהדורת עגנון הראשונה. שפיצר גם אחראי לכמה

גופני-אותיות עבריות המשמשים בעיצוב העכשווי ובעיקר - לכמה מן הטקסטים המעניינים ביותר על הנושא הזה בעברית. הספרים שהוציא נותרו עד היום כשכיות חמדה של עיצוב וכל אוהב ספר במקום הזה מכיר אותם.

"כלב חוצות" היה אחד משורה של ספרים שאוירו בידי אריכא ויצאו בהוצאות שונות. היפים ביניהם יצאו בתרשיש. (רישומיו הנפלאים של אריכא ל"ספיח" של ביאליק, שאינם נופלים באיכותם מרישומי "כלב חוצות", הודפסו בהוצאת מוסד ביאליק באורח מאכזב מאוד, מטושטש, והשנים מדהות את הדפוס במהירות. הדפוס בתרשיש נשאר חריף וחי כאז). "כלב חוצות" הוא הישג נדיר בכל קנה מידה: בנוסף לצורה ולאיכות החומרית והצורנית של הספר, הושג כאן צירוף נדיר בין כתיבתו של עגנון לבין רישומיו של אריכא. לא כל אדם ידע באותן שנים, כשאריכא היה באמצע שנות העשרים שלו, שמדובר ברב-אמן יחיד במינו, העתיד להיות מגדולי ציירי העולם בדור הזה.

כתיבתו של עגנון מתנגדת לאיורים. גם כשהיא ריאליסטית לחלוטין, המילוליות שלה מחזיקה בחובה ממדים כה רבים של תפיסה וריבוי של נקודות-ראות עד כי אין כל מדיום חזותי היכול להציב לה מקבילה אמיתית. קל וחומר כשהיא נוטשת את המודוס הריאליסטי ומשייטת בספירות הדמיון והבלהה. הניסיונות להעמיד איורים לסיפורי עגנון הובילו בדרך כלל למחוזות הצביון "היהודי", הרחוקים מן העולם העגנוני יותר, אולי, מכל צביון אחר. יהודיותם של סיפורי עגנון היא כה מורכבת ועמוקה עד שדימויי הציור "היהודיים", המוגבלים והשטחיים ממילא, נראו לידם גסים וסנטימנטליים ובעיקר - מיותרים.

רישומיו של אריכא שואבים את כל כוחם מן הקו. גם אדם הזר לאמנות הציור יבחין ברישומי "תמול שלשום" של אריכא בהבדל התהומי שבין קו סתם, שמישהו שירבט או שירטט, לבין הקו הטעון, המתוח, החי שברישימים הללו. אריכא היה מבעלי הקו הגדולים באמת, ויש למנות אותו בין גדולי הרשמים בכל הדורות, ברשימה שתכיל את רפאל, אנגר ופיקאסו. יכולת הרישום המופלאה של אריכא היא הכוח הגדול המפעם באמנותו ובה מתרחשת הדרמה הגדולה של המגע החי בינו

לבין הכלי (העיפרון, הציפורן, הפחם, המברשת) שהוא לגביו המוליך העיקרי, האפרכסת, אל ה"עולם".

חייו של אריכא כאמן ערוכים בפרשה משולשת: מתחילת דרכו בירושלים והתבגרותו תוך התמודדות עם רעיון "המופשט" של אמנות הציור המודרניסטית, הפרק השני הוא הפרק המופשט, והשלישי, שראשיתו באמצע שנות השישים - פניית העורך למופשט ועמו למודרניזם כולו, השיבה לרישום "מן הטבע". פירוש רציני של המהלך הזה תובע מסה ארוכה מאוד, אבל גם כאן יש להעיר כי עיקרה של הדרמה האמנותית של אריכא מתרחש מול תולדות הציור של המערב כולו ולא דווקא של הציור הישראלי. העניין אינו נעוץ רק במוגבלותו האסכולתית של הציור הישראלי במחצית השנייה של המאה העשרים, בשלטון העריץ של מודרניזם אחד בתוכו ובשלטון רוחני של מיעוט על עולם הביקורת האמנותית הישראלית, שלא יכלו להבין, ואין צריך לומר - לקבל, פניית עורך כזו למודרניזם וביקורת כה נוקבת על עולמו הרוחני, אלא בתחושת השייכות שפיעמה באריכא כלפי דמויות שפגש במוזיאוני פאריס - אוצ'לו, פוסן, ולאסקז.

הקשר העז הזה אל אמני העבר הגדולים לא היה בשורה פוסט-מודרנית, אלא קעקוע של רעיון הקדמה כולו; העלאה של רעיון העל-זמניות של התרבות והאמנות. הקו, תמציתה של אמנות הרישום, הוא נקודת החיבור העמוקה בין המופשט שבציור לבין המוחשי, המחויב לדימוי; הוא הכוח שהוביל אל המופשט והוא גם מה שחייב את אריכא לנטוש אותו. באחת השיחות ששוחחתי עם אריכא, כאן בירושלים, הוא דיבר על החובה המוסרית לנגלה. המציאות אינה דבר שמותר להתעלם ממנו, אמר.

הקו ברישומי "כלב חוצות" מתוח בכוח בין המוחשי, הדומה, לבין המופשט. באותן השנים הלך אריכא וחשף את כוחו של המופשט לגביו; הצורות והקווים המופשטים היו בעיניו רישומי אנרגיה - משבי רוח לא נראית במרחב המצויר. המתח הזה הוא נקודת החיבור הנדירה כל כך בין הכתיבה העגנונית לבין אמנות הציור של אריכא בשלב ההוא, הצעיר, המפועם תשוקה למופשט.

אריכא התפתח רבות באמנותו, ובכל זאת - ציוריו של אריכא הצעיר אינם פחות מפותחים מציוריו של אריכא המבוגר, ששב אל הטבע ממחוזות המופשט. זו ההתפתחות השייכת לעולם האמנות בלבד, להבדיל מן הטכנולוגיה; המוקדם אינו מוגבל. הוא ניצן של העתיד לבקוע ממנו. התחושה כי הקו המתאר את בלק הכלב או את המונה של מאה שערים הוא סיב עתיר כוח, כי הוא מפועם ריגשה אדירה וכי הוא רק בקושי תואר וחוסם איזו פנימיות רותחת - היא החיבור בינו לסיפור של הכלב הזה, הנוכח מולך במלוא פשטותו של כלב חוצות, ובו בזמן הוא חידת הרס שתטריד את קוראיו כל עוד יקראו ספרים בעולם.

הצג עוד

מערכת | הנהלה | מדיניות פרטיות | תנאי שימוש | צרו קשר | רכשו מינוי | ביטול מינוי דיגיטלי | שאלות ותשובות | פרסמו אצלנו

חדשות, ידיעות מהארץ והעולם - הידיעות והחדשות בעיתון הארץ. סקופים, מאמרים, פרשנויות ותחקירי עומק באתר האיכותי בישראל

© כל הזכויות שמורות להוצאת עיתון הארץ בע"מ

תרבות

אביגדור אריכא ז"ל - הראיון האחרון

שנה לפני מותו, העניק הצייר אביגדור אריכא ראיון נרחב מביתו שבפריז. שיחה עם האמן הישראלי החשוב ביותר בעולם

ליסה פרץ | פאריס

28 באפריל 2009

"ברשותך, נשב ונתבונן בה יחדיו", מבקש אביגדור אריכא ומזדרז להתיישב לצדי על ספה. צפוף לנו על ספת הפוטון הלבנה הזאת. מידותיה זעירות למדי - אורכה ורוחבה מסתכמים אולי במטר על מטר - וכעת היא ניצבת אל מול כן ציור שעליו מונחת תמונה.

« אביגדור אריכא הלך לעולמו » יקיר פרס בצלאל עם אריכא ברחובות פאריס» אביגדור אריכא - לכל הכתבות

דקות לפני כן, המולה ממלאת את המקום. אריכא מתעקש שנתבונן בתמונה ספציפית ממאות יצירותיו, אך אינו מוצא אותה בסטודיו. הוא מסיק שהיא ודאי צפונה איפשהו בעליית הגג וכבר עושה את דרכו בגרם המדרגות העשוי עץ המחבר בינה לבין הסטודיו. נקישות צעדיו המדודים אך הנחושים, יחד עם הרעש שמפיק חיפושו הקדחתני אחר התמונה המבוקשת, קולות שליפתה וגרירתה מערימת התמונות הסדורות זו לצד זו וחילוצה מעטיפת הניילון, בתנועה חדה ונחרצת, מהדהדים בחלל. פתאום שקט נופל בעליית הגג האפלולית והוא נעשה מטריד יותר כשלא נגלות לעין עקבותיו של אריכא, לפחות לא מהמקום שבו אני עומדת, על שפת המדרגות.

כעמוד עשן הנגלה מתוך החשכה, גוף דק וארוך שאליו מחובר ראש אליפטי עטור נזר שיבה מתרומם לו אט אט מבין העבודות. איזה אימאג' נפלא: עליית גג פאריסאית טיפוסית, ערב רב של תמונות הניצבות בטור מאוזן, אריכא עומד בתווך ומניף אל על את יצירתו, ציור שמן של נוף הרי יהודה. "מצאתי אותה", הוא ממחר להרגיע, "חכי למטה, אני תיכף בא".

ביתו של אריכא שוכן בטבורו של סקוור דה פור רויאל הממוקם ברובע החמישי היוקרתי. זהו רחוב קטן, המונה 20 בניינים בקושי, ומה שהופך אותו לטריטוריה אקסקלוסיבית במיוחד במרחב שבו הוא נטוע - על הפרופיל של דייריו (בורגנות מבוססת היטב), הערך ההיסטורי של בנייניו, שוויים הנדל"ני וטיבם האדריכלי - הוא חזותו. זהו רחוב ללא מוצא, שהכניסה אליו עוברת דרך שער בחל כבד ומפורזל כשל טירה עתיקה. אך אין בכל אלה לטעת בלב המבקר תחושות ניכור, בלבול או רתיעה. ההיפך הוא הנכון: ממדיו של הרחוב, בידודו והשקט השורה עליו מבססים את התחושה שמונחת לפניך פיסת גן עדן. דומני שאריכא חש כך בדיוק כשהחליט לקבוע כאן את מעונו לפני שנים רבות. אחרי ככלות הכל, אמנותו, השואבת את כוחה מהתבוננות ודיוק, לא היתה יכולה להתקיים במקום פחות חרישי וסטרילי מזה.

חגיגות לא יהיו כאן

אני מבקרת את אריכא בזמן מתוח למדי. ארבעה ימים לאחר פגישתנו הוא עתיד להיכנס אל חדר הניתוח, שאותו הוא פוקד חדשות לבקרים בשנים האחרונות בשל מחלה. מראהו לא מסגיר שבעיות בריאות מורכבות טורדות את גופו. לעומת זאת, האופן שבו הוא פותח את הדלת מעיד כי זה זמן רב לא הזמין איש לבוא אל בית המידות שלו, המשמש גם אטלייה.

היא נפתחת בכבדות ומאחוריה מתגלה אריכא, דומה לא דומה לדיוקנאותיו העצמיים: גבוה, רזה, שערו מקורזל וסמור - בעבר בגוון פפריקה והיום שיבה בוהקת. במרכז פניו המחודדות קבועות עיניים תכולות, עירניות ושופעות חום ולפרקים דרוכות ומוזדות. מעליהן תלויים כענני אביב גבינים לבנים צמריריים הנוסכים בהבעתו דוק של חוכמה עתיקה. לבושו, בוהמיני ואלגנטי בעת ובעונה אחת: וסט שחור, מכנסיים שחורים, כתונת כפתורים סגולה שאת קצוות שרווליה סוגרים חפתים זהובים.

אריכא אינו ממהר להכניס את האורח אל חדר העבודה שלו. תחילה הוא מזמין אותו לסייר במבואה, בחדר האורחים ובמסדרון המוביל אל המטבח ולהתבונן ביצירות שעל הקירות. תלויות שם עבודות רבות של

אריכא עצמו, בין השאר דיוקנאות של המשורר ט' כרמי, של סמואל בקט, שהיה ידידו בנפש ושל אשתו אן, המודל הקבוע שלו.

קתרין דנב, 1990

היום, 28 באפריל, אריכא בן 80. חתן השמחה, מצדו, מסרב להתרגש מכך שהגיע לגבורות וכך הוא גם מצפה שסביבתו תתייחס לנקודת הציון הזאת. חגיגות, כמו שהבנתם, לא יהיו כאן. "מעולם לא הייתי איש רעים להתרועע, בנותי אלבה ונגה לא חיות כאן. והחברים? "נו, רובם כבר אינם", הוא הודף בלאות כל ניסיון לגרום לו לשקול בחיוב את האופציה. ואף על פי כן, לראשונה זה שנים רבות הוא ניאות להעניק ראיון לעיתון ישראלי (הוא מקפיד למעט בראיונות לעיתונות הבינלאומית בכלל ולעיתונות הישראלית בפרט). נוכח גילו ומצב בריאותו, דומה כי בהסכמה שלו להתראיין, ועוד בצורה כה אינטימית ומשוחחררת, מובלעת ידיעת הסוף, ההכרה כי מכאן ואילך הדרך הולכת ומתקצרת.

הטוב בדורו

אריכא יכול להביט מעבר לכתפו ולהיאנח בסיפוק. אלו היו 60 שנות קריירה מרופדות בכל הישג ותואר אפשרי. בחוגי האמנות המקומיים ומחוצה להם הוא מוכתר כאמן החשוב, הבולט והמצליח ביותר שיצא מישראל, אחד המאסטרים הטובים בעולם במאה האחרונה, שעבודתו מוזכרת בתולדות האמנות לצד קארואג'ו, גוסטב קורבה, פיט מונדריאן, דייגו ולסקז, אל גרקו, אדגר דגה, פרנסיסקו דה גויה ורפאל.

כבר בשנת 1957 כתב עליו מבקר האמנות המחמיר ד"ר חיים גמזו ב"הארץ" כי "הוא אחד הכישרונות הצעירים המזהירים שלנו. כוחו - לפי שעה - ברישום, ובשטח זה הוא כיום הרשם המקורי ביותר באמנות הישראלית. אדם צעיר הוא שכל עתידו לפניו, אולם מה שהוציא לפועל יכול להיחשב כהישג רב ערך". ב-1974, אחרי שראה את רישומיו בסניף הבריטי של גלריית "מרלבורו", קבע רוברט יוז, מבקר האמנות רב ההשפעה של "טיים מגזין", שהוא "הרשם הטוב ביותר בדור הזה, אולי הטוב ביותר שהופיע באירופה מאז מותו של ג'אקומטי". 14 שנה אחרי, איפיין האוצר ותיאורטיקן האמנות הצרפתי

ז'אן-פייר קוזין את אמנותו כ"צירוף בלתי ניתק של רגישות ותרבות. היא מוצאת עצמה פרושה ומבודדת ממה שמיוצר כיום, מוקפת שפע תפלצויות עצובות, תחליפים מגוחכים חובבניים".

יצירותיו של אריכא נכללות באוספי המוזיאונים הגדולים בעולם, בהם הסטדליק באמסטרדם, מוזיאון אופיצי בפירנצה, הטייט בלונדון, המטרופוליטן בניו יורק, הלובר ומרכז פומפידו בפאריס. בשוק האמנות עבודותיו מבוקשות תמיד ומחיריהן מאמירים ל-100 אלף דולר ואף יותר. מספר תערוכות היחיד שלו עומד על כ-70 והן הוצגו בבירות האמנות, מפאריס דרך ניו יורק ועד לונדון וציריך. כמות התערוכות הקבוצתיות שנטל בהן חלק דומה. בישראל זכה לכמה תערוכות יחיד מוזיאליות: הראשונה הוצגה במוזיאון ישראל בשנת 1966 (ציורים ורישומים, אוצר: יונה פישר), השנייה במוזיאון תל אביב (ציורים, אוצר: מארק שפס) בשנת 1973. בגלריה האוניברסיטאית ע"ש גניה שרייבר באוניברסיטת תל אביב הוצגה תערוכת הדפסים שלו בשנת 1986 (אוצר: מרדכי עומר). ואולם, הרטרנספקטיווה המקיפה ביותר של עבודתו הוצגה בישראל בשנת 1998, כששני המוזיאונים הגדולים, מוזיאון תל אביב ומוזיאון ישראל, חברו בשיתוף פעולה נדיר. בתל אביב הוצגו רישומים מ-50 שנות עבודה, ובמוזיאון ישראל, ציורים נבחרים מהשנים 1953 עד 1997. האוצרים, עומר בתל אביב ופישר בירושלים, קיבצו יותר מ-300 יצירות מגלריות, מוזיאונים ואוספים פרטיים מרחבי העולם.

במקביל לציור, בתחילת שנות ה-70 החל אריכא בקריירה משנית כהיסטוריון ומבקר אמנות. בתחום זה קנה לו שם בעולם האמנות בזכות טעמו העילי, ידענותו המופלגת, המאמרים הרבים על תולדות האמנות שפירסם והתערוכות שאצר במוזיאונים דוגמת הלובר, מוזיאון ישראל, מוזיאון פריק בניו יורק והמוזיאון לאמנויות יפות ביוסטון. נוסף על כך, עשרות ספרים נכתבו עליו, הוא מיוצג על ידי גלריית מרלבורו היוקרתית (אמן ישראלי נוסף הנמנה עם אמני הגלריה הוא ישראל הרשברג), הגיש סרטי טלוויזיה על אמנות, בהם סרט על ולסקז בבי-בי-סי, התמנה לפרופסור לשם כבוד באקדמיה הלאומית לאמנות

של סין וקיבל תואר דוקטור לפילוסופיה לשם כבוד מהאוניברסיטה העברית בירושלים.

"שולחן זכוכית בספרייה", 2004

בין הפורטרטים הידועים ביותר שלו, דיוקנה של אליזבת, המלכה האם, הכלול באוסף של הגלריה הסקוטית הלאומית לדיוקנאות באדינבורו וזה של קתרין דנב. לא נרשמה התלהבות מצדו מהקרחון הצרפתי. "דנב היא אמנם אשה יפהפייה ונהדרת", הוא אומר, "אבל היא רחוקה מרחק שנות אור ממני. נו, את יודעת, היא לא אוהבת מוסיקה. היא היתה אמורה לשבת בשביל צייר אחר שהיא לא ידעה מיהו על מנת שיעשה לה פורטרט בהזמנת משרד התרבות הצרפתי, אבל היא סירבה. היא רצתה שרק אני אצייר אותה".

קל יותר לצייר נשים יפות?

"כשאני מצייר אנשים, אני רואה את הפגמים שלהם ונתלה עליהם, זה כמו זיזים בהר. אתה זה היה קשה מאוד, כי אין בה פגם, כלום. זה היה כמו לטפס על קיר חלק. רשמתי אותה שלוש פעמים, ואז, כשהיא התיישבה לציור השמן, בילגנתי לה את השיער. את האיפור הכבד, לעומת זאת, לא הצלחתי לשכנע אותה להוריד מהפנים. היא סירבה בתוקף וככה יצא הציור, עם האיפור הזה".

היא אהבה את הפורטרט שלה?

"אינני זוכר, זה היה לפני 19 שנה. אני לא יכול לרשום כל אחד, חייבת להיות משיכה הדדית. מה מושך בדיוק? אילו הייתי יודע, לא הייתי מצייר. זו הרגשה מבפנים, שאתה חייב לרשום את מי או את מה שניצב מולך ויהי מה. עם גברת דנב לא היתה אינטימיות".

בשיחה עם מרדכי עומר בפתח קטלוג התערוכה שלו במוזיאון תל אביב ב-98' אמר אריכא: "הרישום שלי נעשה בעצם כמו סנאפ-שוט. זה מהיר ביותר, עניין של דקות... כשאני רואה אשה יפה, אני רוצה לרשום אותה. אז אני רושם. כיוון שאינני יכול ללטף אותה, אני מלטף אותה במכחול. ואני בטוח שדירר חשב כך על הנשים שהוא צייר".

אלגנטיות בלתי מתפשרת

הסטודיו של אריכא הוא חדר גדול המחולק לשלושה חללים. כאמור ישנה עליית הגג המחוברת לקומה התחתונה באמצעות גרם מדרגות. תחתיו ניצבת דלת כפולה הנפתחת לחדר קטן שכתליו מחופים בצפיפות בספרים וברישומים ממוסגרים, בין השאר של ג'אקומטי ואנגר. חדר הספרים הזה הוא סביבת העבודה של אריכא האינטלקטואל. כאן הוא צובר את החומרים - טיוטות, ספרי עיון נדירים בחלקם, פרסומים, קטלוגים, מאמרי עיתונות - לפעילות הענפה שלו כאוצר, מרצה, היסטוריון, מבקר אמנות ויוצר של סרטי טלוויזיה תיעודיים על אמנות.

"עירומה יושבת מול מראה", 1985

אריכא הנציח את החדר הזה בכמה תמונות, לרבות הספה האדומה העומדת במרכזו. "השנה היא בת 100", יצביע עליה ויאמר בחיוך. באחת התמונות מצוירת הספה במלוא הדרה הארגמני כשעליה מוטל באגביות עיתון. כשמסתכלים שוב בתמונה, אי אפשר לטעות בלוגו: זהו עיתון "הארץ". מדובר ברגע נדיר בציוריו של אריכא, שבו ההווה הישראלית מסתננת אל עולמם העל-זמני והעל-מקומי ומתמזגת בהם באופן הטבעי ביותר.

סמוך לחדר זה, לבו של הסטודיו. גם בו יש ספרייה, קטנה יותר, מכבש צריבה, כלי צריבה, שולחן שעליו מונח מחשב נייד (ממעל קבוע אחד הרישומים של דנב), שולחן שרטוט, כמה כיסאות וכמובן ספת הפוטון הלבנה הקטנה ההיא. ואולם, לאור הנוכחות הבולטת ביותר בחדר, דווקא מפני שהוא רך ומעודן כל כך. העובדה שהוא בוקע מחלון גבוה, מקושת, הפונה לכיוון צפון, גורמת לו להתפזר באופן אחיד על פני החלל. קשה להעלות על הדעת שאריכא - אמן שהאור הוא יסוד עבודתו ויותר מכך, שאינו מתיר להציג את יצירותיו במקומות שאין בהם אור טבעי - היה מתמקם בחדר עבודה אחר, כזה שאין בו חלון שלא היה מפיץ בדיוק, אבל בדיוק את האור הזה.

"דיוקן עצמי מאחורי בד-ציור", 1978

אור אחר בוהק מציור נוף הרי יהודה שאריכא התאמץ להוריד קודם לכן מעליית הגג. אנחנו מתבוננים בו כעת יחד. שדה טרשים ובמרכזו קיר סלעים שעליו מטפסת צמחיית פרא. בשנת 75' הנציח את המקום בליתוגרפיה שחור-לבן, חמש שנים לאחר מכן חזר אליו וצייר אותו בשמן. "אתה בטח מתגעגע לנוף", אני מנסה לברר אתו את פשר התעקשותו להראות לי דווקא את הציור הזה. אריכא מושך בכתפיו באדישות. הוא מוכן להודות רק שהוא מעורר בו התרגשות. "אני נמשך אל הנוף בהרי יהודה, הוא מדבר אלי עמוקות. יש בו היסטוריה שלי, יש בו התרבות שלי, התנ"ך. הנוף בפאריס אינו מרגש אותי, כי ההיסטוריה של הנוף הזה אינה שלי".

במשך כמה זמן ציירת אותו?

"זה היה בשעות אחר הצהריים. ציירתי אותו מהר, אולי בתוך 20 רגע, מכיוון שהאור משתנה כל חצי שעה. קשה עד כמעט בלתי אפשרי לצייר בירושלים. עוצמת האור בה כפולה מזו בארצות השפלה, למשל. בגלל הקרינה דלת ההשתברות, האור נוטה להיות אדום. קרני האור צונחות כמעט ישירות ולא מאפשרות ראיית גוונים מדויקת. לפיכך אני מתרגם את מה שאני רואה על הפלטה. אני מצייר ותוך כדי מנסה לזכור מהו הגוון האמיתי שאני רואה מולי. בישראל זו עבודה קשה, התגוששות מתמדת עם הטבע".

יש בך רצון לחזור אל הנוף הזה?

"לא מתגעגעים אל משהו שלא רואים, אין דבר כזה. ראייה זה דבר מיידי. וגם אם הייתי רוצה, אני כבר לא מסוגל. זהו, זה הסוף".

פורטרטים בגיל תשע

סיפור חייו של אריכא מתחיל ברומניה, בעיר צ'רנוביץ שבבוקובינה. בימים עברו נקבעה כפרובינציה המזרחית ביותר באימפריה האוסטרו-הונגרית. בין ילידי צ'רנוביץ הידועים גם המשורר פאול צלאן והסופר אהרן אפלפלד. אריכא נולד למשפחה זעיר-בורגנית. אביו, חיים קרל דלוגאץ', שעבד כמנהל חשבונות בשירות המדינה, היה איש רוח: הוא דיבר לטינית וגרמנית על בוריין ונהנה בלהט אחר מוסיקה,

אמנות וספרות יפה. הוא גם שטיפח את הנטיות האמנותיות של בנו: עוד לפני שמלאו לזה שש, צירף אותו אליו לסיורים במוזיאוני בוקרשט וקרא באוזניו את כתבי קונפוציוס.

אריכא מספר כי בגיל ארבע הוציא תחת ידיו את הציור הראשון. מה צייר? פרה, אבל אולי זיכרוננו מתעתע בו. כשהיה בן תשע החל לצייר פורטרטים, בעיקר של בני משפחתו. "אינני יכול לומר שהרגשתי בגיל כה צעיר שזה הייעוד שלי", הוא מבקש להבהיר, "אבל בהחלט הייתי בתוך זה, כל כולי, כבר אז. אבי, בחושיו החדים, הבין זאת ועשה הכל כדי לעודד אותי. באותו הזמן הוא גם גילה לי את ההיסטוריה, כשחזר יום אחד הביתה ובידיו כרכי 'תולדות העולם'".

"נוף הרי יהודה", 1980

ביולי '41, לאחר כניסת הגרמנים לצ'רנוביץ, הוגלתה המשפחה למחנה הריכוז טרנסניסטריה במערב אוקראינה. בחורף 1942 הוצעדו בני המשפחה, יחד עם מאות יהודים, אל מחנה אחר בסביבות הכפר לוצ'ינץ'. בעת הצעידה הוכה אביו של אריכא מכות רצח בידי החיילים הרומנים שהופקדו על ההולכים. בשארית כוחותיו הספיק להטיל את בנו, בתו ואשתו אל תוך שוחה צדדית ולהצטרף אליהם. במנוסתם נתקלו תחילה באיכר שניסה לרצוח אותם בסכין. אחריו פגשו בזקן שהכניס אותם אל ביתו והשקה אותם במרק חם. אלא שלאב לא היה סיכוי: גופו היה חבול וחולה. הוא הועבר לחדר צדדי בבית הזקן וגסס שם במשך כמה ימים. בשעתו האחרונה ישב בנו לצדו. "הבטנו זה על זה בשתיקה", הוא נזכר, "ואז, רגעים ספורים לפני שמת הגה את המלים 'זעיין פריי', 'הייה חופשי' בגרמנית. בחיי ובאמנותי, הקפדתי למלא את צוואת אבי, הייתי חופשי".

על המעבר מהמופשט לפיגורטיווי, השנים הראשונות בפאריס, הקריירה הבינלאומית והחברות האמיצה עם המחזאי סמואל בקט, בחלקו השני של הריאיון

אמנות

הצייר אביגדור אריכא הלך לעולמו

הצייר המוערך מת אתמול בפאריס ממחלה, יום אחרי יום הולדתו ה-81

סמדר שפי

30 באפריל 2010

הצייר אביגדור אריכא מת אתמול בפאריס ממחלה, יום אחרי יום הולדתו ה-81. אריכא נולד סמוך לעיר צ'רנוביץ ברומניה. כבר בילדותו החל לצייר. ב-1944 עלה לארץ, ונפצע במהלך מלחמת העצמאות. ב-1949, לאחר שהשתחרר, קיבל מלגת לימודי אמנות בפאריס, שהפכה מאז לביתו.

« אביגדור אריכא - הראיון האחרון »

למרות שבארץ חי רק פרק זמן קצר, שלט אריכא היטב בעברית והגדיר עצמו כאמן ישראלי. לאורך השנים שמר על קשר מתמיד עם הארץ, הציג בה תערוכות רטרוספקטיביות גדולות והשתתף בתערוכות קבוצתיות, הרבה לבוא לבקר וגם יוצג על ידי גלריה. למרות הכבוד הרב שחלקו לו, קשריו עם אנשי מפתח ובהם יונה פיישר ופרופ' מרדכי עומר שאצרו מתערוכותיו, הוא חש עד סוף ימיו כאילו לא התקבל בארץ.

בעשור האחרון הספיק אריכא להציג ברטרנספקטיבה מקיפה במוזיאון ישראל בירושלים ובמוזיאון תל אביב, להציג במוזיאון הבריטי אוסף תחריטים וציורים, ולפני שנתיים הוצגה הרטרנספקטיבה הגדולה והמוערכת שלו בטייסן בורמזה במדריד. **גשר בין ישראל לגלות, בין אמנות העבר להווה** מותו של אביגדור אריכא בגיל 81, יום אחרי יום הולדתו, מותיר חלל. הנוכחות של אריכא, דמות מפתח באמנות המקומית מאז שנות החמישים למרות שלא חי בישראל, נדמתה למעין נוכחות קבועה, סמן איכות, גשר בין תולדות האמנות לציור עכשווי ומימוש, ללא קלישאות של "משואה לתקומה", או של מפגש עם נקודות שפל אנושיות ועיסוק במשך כל חייו הבוגרים בחיפוש אחרי

הטמיר, חיפוש אחר אמת. ההנכחה של האמת, של חוויית ההתבוננות והצפייה, נעשתה מתוך ענווה והבנה עמוקה. אריכא לא העתיק את הטבע אלא יצר במחשבות על המציאות.

לצייר החל אריכא כילד ברומניה. הוא נולד בסמוך לעיר צ'רנוביץ ברומניה למשפחה דוברת גרמנית ועד גיל 11 חי חיים מוגנים בבית עתיר תרבות. המשפחה גורשה למחנות ריכוז, נמלטה ונתפסה ואריכא רשם את מה שראו עיניו במחברת. ב-1944 בדרך מפותלת הצליחו הוא ואחותו להגיע לארץ ואחרי שנים אחדות בקיבוץ מעלה החמישה, החל בלימודי אמנות בבצלאל.

הוא נפצע במהלך מלחמת העצמאות וב-1949 קיבל מלגת לימודי אמנות בפאריס שהפכה מאז לביתו. למרות שבארץ חי רק פרק זמן קצר, שלט אריכא היטב בעברית והגדיר עצמו אמן ישראלי. במשך השנים שמר על קשר מתמיד עם הארץ, הציג בה תערוכות רטרוספקטיביות גדולות והשתתף בתערוכות קבוצתיות, הרבה לבוא לבקר וגם יוצג על ידי גלריה. למרות הכבוד הרב שחלקו לו, קשריו עם אנשי מפתח ובהם יונה פישר ופרופ' מרדכי עומר שאצרו מתערוכותיו, הוא חש עד סוף ימיו כאילו לא התקבל בארץ וכאילו נדחה בשל קביעת מקום מושבו בפאריס.

את הארץ עזב אריכא כצייר מופשט ובמהלך חד, אותו תיארך לעשרה במארכס 1965 חזר להתבונן בטבע כמקור לעבודותיו, תחילה רק ברישום ותחרית ואחר כך גם בציור. כלל שעשה לעצמו היה ליצור עבודות בפרק זמן רציף, בישיבה אחת וללא שינויים ותיקונים. מבחינה מסוימת תפקד הכלל הזה כמו חוקי סונטה למשורר, ובתוכו יצר אריכא עבודות חופשיות ממחויבות לדוגמה או סגנון שעסקו באמת והעבירו תחושת ספק תמידית.

שתי מערכות היחסים הארוכות של אריכא השפיעו על חייו - יחסיו עם אשתו המשוררת אן אטיק (הזוג נישא ב-1961) והידידות האמיצה שלו עם סמואל בקט, הסופר והמחזאי האוונגרדי האירי, בן חוגו של ג'יימס ג'ויס ומי שהיה חבר במחתרת הצרפתית וידוע בעיקר כמחבר של "מחכים לגודו". בבקט תלה את הישגותו בפאריס והתגעגע

לידידותם ב-20 השנים מאז מות חברו. דיוקנאות בקט ואן, ששימשה מודל קבוע, ואינספור הרישומים והתחריטים והציורים שבהם היא מופיעה הם גוף עבודה מרגש, ניסיון לתמוה שוב ושוב על הקרוב, על האהוב, על הסוד של ההפרדה בין האני לאחר. גם דיוקנאות עצמיים, שהיו במצבים שונים בהכרה עצמית כמעט אכזרית עשויים בצירוף של הצטמצמות, הזדככות, והניסיון הבלתי מתפשר של אריכא לתפוס ולתמוה באותו הזמן. משהו מתחושות אלו השתמר גם בדיוקנאות המוזמנים המפורסמים שיצר, החל מדיוקן מלכת אנגליה והמלכה האם, ועד קתרין דנב.

הציור של אריכא נשען וצמח ונעשה מתוך זיכרון תולדות האמנות. לעבודות של דירר, קרוואג'יו, פוסן ואנגר יש הדים ישירים ועקיפים בעבודתו. במקביל לקריירה כאמן הוא יצר גם כהיסטוריון ואוצר, ובין השאר אצר תערוכות על פוסן ואנגר בלובר ובפריק מיוזיאום בניו יורק, בנוסף לספרים ופרסומים רבים בנוגע לתולדות האמנות.

בעשור האחרון הספיק אריכא להציג ברטרספקטיבה מקיפה במוזיאון ישראל בירושלים ובמוזיאון תל אביב, להציג במוזיאון הבריטי אוסף תחריטים וציורים שנתרם למוזיאון, ולפני שנתיים הוצגה הרטרספקטיבה הגדולה והמוערכת שלו בטיסן בורמזה במדריד. «
יקיר פרס בצלאל» גשר בין ישראל לגלות, בין אמנות העבר
להווה» עם אריכא ברחובות פאריס» אביגדור אריכא - לכל
הכתבות

הצג עוד

מערכת | הנהלה | מדיניות פרטיות | תנאי שימוש | צרו קשר | רכשו מינוי | ביטול מינוי דיגיטלי | שאלות ותשובות | פרסמו אצלנו

חדשות, ידיעות מהארץ והעולם - הידיעות והחדשות בעיתון הארץ. סקופים, מאמרים, פרשנויות ותחקירי עומק באתר האיכותי בישראל

© כל הזכויות שמורות להוצאת עיתון הארץ בע"מ